

УДК 355.23:355.457 (477)

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ОХОРОНИ ЗАКОРДОННИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

О.Л.Алексєєв

Анотація. У статті представлено результати експериментальної перевірки організаційно-педагогічних умов підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ України.

Ключові слова: військовослужбовці Державної прикордонної служби України, охорона закордонних дипломатичних установ, готовність, організаційно-педагогічні умови.

Аннотация. В статье представлены результаты экспериментальной проверки организационно-педагогических условий подготовки военнослужащих к охране иностранных дипломатических учреждений Украины.

Ключевые слова: военнослужащие Государственной пограничной службы Украины, охрана заграничных дипломатических учреждений, готовность, организационно-педагогические условия.

Annotation. The paper presents results of experimental verification of the organizational and pedagogical conditions of troops for the protection of foreign diplomatic institutions of Ukraine.

Keywords: soldiers of the State Border Service of Ukraine, the protection of foreign diplomatic missions, readiness, organizational and pedagogical conditions.

Вступ. Результати аналізу відгуків на офіцерів та прапорщиків, які пройшли спеціальну професійну підготовку і виконували обов'язки з охорони закордонних дипломатичних установ України свідчать про те, що багато хто з них у перші місяці служби мали ускладнену адаптацію до нових умов діяльності, ще частина опитаних вказали на брак комунікативних умінь та навичок. Серед опитаних військовослужбовців 33,6 % вказали на недостатню культурологічну підготовку до перебування у новій країні, 47,8 % на брак знань щодо норм, звичаїв та традицій, які панують у країні, де розташована закордонна дипломатична установа. Отже, фахова підготовка офіцерів та прапорщиків ДПСУ потребує вдосконалення в контексті формування їх готовності до майбутньої професійної діяльності – до охорони закордонних дипломатичних установ України.

Метою статті є оприлюднення результатів експериментальної перевірки організаційно-педагогічних умов підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ України.

Виклад основного матеріалу. У результаті аналізу наукових досліджень [1; 2; 3; 4; 5] зроблено припущення, що фахова підготовка військовослужбовців Державної прикордонної служби України до охорони закордонних дипломатичних установ буде більш результативною за умов посилення професійної спрямованості навчального процесу на основі психолого-педагогічної концепції контекстного навчання та урахування досвіду професійної діяльності, забезпечення міжпредметних зв'язків у формуванні знань, умінь і навичок щодо майбутньої професійної діяльності за кордоном, регулярного моніторингу якості підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ, а також активізації професійного самовдосконалення військовослужбовців шляхом педагогічного керівництва цим процесом.

З метою експериментальної перевірки цих умов було організовано дослідно-експериментальну роботу. Вона проводилася на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Її учасниками стали офіцери і прапорщики ДПСУ, які проходили підготовку на курсах охорони закордонних дипломатичних установ України.

Перед проведенням безпосередньої експериментальної роботи було здійснено експертну оцінку її

методику. У результаті було прийнято рішення про проведення паралельного експерименту, оскільки на курсах охорони закордонних дипломатичних установ України «Сатурн», якими передбачено термін навчання 8 місяців, одночасно навчаються до 30 чоловік (фактично одна навчальна група). Така кількість курсантів не дозволяла створити окремо контрольну (КГ) і експериментальну (ЕГ) групи. Разом з тим, зазначені параметри не можуть задовольнити вимоги до репрезентативності вибірки. Тому результати дослідно-експериментальної роботи розглядаються як тенденції, але не закономірності. Для отримання закономірних результатів необхідно суттєво збільшити вибіркочну сукупність і провести серію додаткових досліджень.

Для встановлення вхідного рівня знань військовослужбовців КГ і ЕГ, які поступили на курси охорони закордонних дипломатичних установ, із названих навчальних дисциплін було використано контрольні і тестові завдання. Щодо встановлення кількісних даних за критеріями готовності військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ, то для цього ми використали відповідні методи (спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіди, тестування, метод експертних оцінок, контрольні роботи тощо).

Розглянемо основні заходи формульовального етапу експерименту.

Щодо посилення професійної спрямованості навчального процесу на основі психолого-педагогічної концепції контекстного навчання та урахування досвіду професійної діяльності, то нами було здійснено аналіз змісту навчальних дисциплін, які вивчаються на курсах охорони закордонних дипломатичних установ «Сатурн» (спеціальна підготовка (у тому числі міжнародне право), технічна підготовка, тактична підготовка, вогнева підготовка, фізична підготовка, обчислювальна техніка, суспільні науки, іноземна мова, українська мова за професійним спрямуванням, країнознавство) на предмет їх відповідності вимогам майбутньої професійної діяльності.

Для цього нами було запропоновано експертній групі уважно вивчити зміст робочих навчальних дисциплін, які викладаються на курсах, а також опитати випускників курсів, які після їх закінчення виконували свої обов'язки за межами України і забезпечували охорону закордонних дипломатичних установ. Запитання стосувалися того, які знання, уміння і навички необхідно формувати у військовослужбовців для результативного виконання ними своїх обов'язків для забезпечення безпеки українських дипломатичних установ за кордоном, а також який навчальний матеріал не було застосовано під час служби з виконання зазначених завдань. Результатом цієї аналітико-пошукової роботи стало те, що зміст робочих навчальних дисциплін, які викладаються на курсах «Сатурн» було суттєво переопрацьовано, а також введено нові навчальні дисципліни. Оновлений перелік дисциплін, які викладаються на курсах охорони закордонних дипломатичних установ представлено у додатку Л. Зокрема, для посилення професійної спрямованості навчального процесу на основі психолого-педагогічної концепції контекстного навчання та урахування досвіду професійної діяльності, за рахунок годин, які були виділені для навчальних дисциплін «Суспільні науки» і «Країнознавство» введено дисципліни «Основи етики, естетики та дипломатичного етикету» і «Основи правового регулювання діяльності ДПСУ». Крім того, фізична підготовка, на яку відводилося 134 години, запропоновано викладати як «Фізичну підготовку» (60 годин, з яких 50 – навчальні) і «Охорона та захист осіб (тактичні трійки)», загальним обсягом 186 годин, з яких 160 – навчальні.

Щодо випускних іспитів, то додатково введено іспит з «Охорони та захист осіб» (6 годин).

Посилення професійної спрямованості навчального процесу на основі контекстного навчання та урахування досвіду професійної діяльності передбачало усвідомлення військовослужбовцями курсів «Сатурн» місця і ролі дипломатичного етикету в міжнародних відносинах, ознайомлення з особливостями та принципами культури поведінки персоналу ДПСУ в умовах перебування в закордонному відрядженні, засвоєння умінь дотримання такту в спілкуванні з іноземцями.

Оскільки випускники курсів охорони закордонних дипломатичних установ виконують свої обов'язки у різних країнах світу, то під час проведення формульовального етапу експерименту було передбачено вивчення особливостей дипломатії у країнах Європи, зокрема Великобританії, Франції, Німеччини і Італії. Курсантам було запропоновано вивчити англійський стиль контактів, бесід і переговорів, особливості англійського, французького, німецького і італійського етикету, правил поведінки в громадських місцях і за столом Крім того було вивчено особливості дипломатії малих європейських країн.

За такою ж схемою курсантами вивчалися особливості дипломатії у країнах Азії та близького Сходу (особливості Японської дипломатії, національні особливості китайської дипломатії, особливості дипломатії Індії, а також арабських країн). Курсанти були також ознайомлені з нормами дипломатичного протоколу пов'язані з релігією та ідеологією (характерні особливості дипломатичного етикету ісламських країн).

Щодо дисципліни «Охорона та захист осіб», то основним видом навчальних занять були практичні заняття, які проводились у навчально-тренувальній і навчально-методичній формі.

Під час проведення занять основна увага була направлена на розвиток у курсантів фізичних якостей та удосконалення прикладних рухомих навичок, що забезпечують фізичну та психічну готовність до виконання професійних завдань за призначенням. Основним видом практичних занять були комплексні заняття, які включали вправи, прийоми та дії з різних розділів фізичної підготовки.

Щодо форм і методів проведення занять, то опанування уміннями і навичками відбувалося за допомогою: ситуативних тренінгів (наприклад «Застосування прийомів самозахисту під час нападу озброєного правопорушника на прикордонника», «Застосування прийомів самозахисту під час нападу на прикордонника правопорушника озброєного холодною зброєю» тощо), самостійного тренування («Захист – контратакуючі дії від нападу озброєного правопорушника ударом рукою»), тренування у парах (запобігання захватам за тулуб \ ноги з метою повалення), комплексного тренування (застосування прийомів самозахисту під час нападу правопорушника на прикордонника шляхом повалення на землю, самооборона на землі), динамічних вправ за сценаріями (застосування прийомів самозахисту персони від нападу озброєного \ незброєного правопорушника на прикордонника), базових тактичних збройових комплексів (виконуються індивідуально, в парах та в мікрогрупі), контрольних комплексних вправ стрільб (наприклад, застосування прийомів стрільби при індивідуальних діях в парі та мікрогрупі на фоні складної тактичної обстановки).

Контроль засвоєння умінь і навичок з дисципліни «Охорона та захист осіб» було запропоновано провести за допомогою такої форми, як «Професійний аудит персоналу курсів охорони і захисту закордонних дипломатичних установ». Ця форма контролю передбачала проведення низки тестів, а саме: «Психофізична витривалість», «Практичні дії в складній оперативній обстановці» (Міжнародний стандарт «Bodyguardtraining»), «Виконання кваліфікаційних вправ стрільб» (міжнародний стандарт «ТОР-9»), «Самооборона та захист осіб», а також «Екстремальна медицина».

Щодо інших навчальних дисциплін, які вивчалися на курсах підготовки до охорони закордонних дипломатичних установ, то під час їх викладання у експериментальній групі нами широко використовувалися такі форми і методи контекстного навчання, як «Рольова гра», «Обмін досвідом», «Змодельована ситуація», «Практичні заняття», «Аналіз конкретних випадків (кейси)», «Постановочна сценка».

Щодо забезпечення міждисциплінарних зв'язків у формуванні знань, умінь і навичок щодо майбутньої професійної діяльності за кордоном, то для цього з викладачами навчальних дисциплін курсів охорони і захисту дипломатичних установ напередодні чергового набору курсантів було проведено навчально-методичний збір, на якому було визначено найбільш актуальні та важливі проблеми фахової підготовки. Така координація роботи дозволила виявити обсяг необхідних знань курсантів і підібрати відповідний навчальний матеріал, який відповідав би рівню їх спеціальної підготовки.

Під час реалізації цієї педагогічної умови ми виходили з того, що міждисциплінарні зв'язки мають використовуватися на різних етапах навчання: актуалізації знань, вивченні та сприйманні нового матеріалу, систематизації та узагальненні знань, як на окремих заняттях так і на інтегрованих і, а також бінарних видах занять (наприклад, лекціях, семінарах або практичних заняттях). Відповідно, нами забезпечувалися як внутрішньоциклові (між дисциплінами одного циклу) так і міжциклові (між різними науками) міжпредметні зв'язки.

Одним із дієвих засобів реалізації міжпредметних зв'язків у фаховій підготовці зазначеної категорії військовослужбовців нами було обрано інтегровані бінарні практичні заняття. Підготовка до занять передбачала сумісне написання методичних розробок, визначення мети заняття кожним викладачем, вибір послідовності основних етапів, розподіл часу, визначення методів контролю самостійної, аудиторної та позааудиторної роботи курсантів, залучення їх до творчо-пошукової роботи.

Так, наприклад, з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», а також «Іноземна мова» для курсантів були підготовлені та розтиражовані матеріали для самостійної роботи, з якими вони мали можливість ознайомитися напередодні. Ці завдання передбачали навчання читання професійно орієнтованих текстів самостійно.

Вхідний рівень знань на інтегрованих бінарних заняттях перевірявся шляхом фронтального, індивідуального усного опитування та тестів, складених з урахуванням міждисциплінарної інтеграції.

На завершальному етапі контроль знань проводиться шляхом вирішення проблемно-орієнтованих завдань, узагальнення, конкретизації теоретичного матеріалу та практичних навичок з використанням міждисциплінарної інтеграції, вміння оперувати отриманою інформацією для вирішення комунікативних завдань. Інтенсифікації заняття сприяло візуальне унаочнення, а також спеціально

розроблені посібники. Все це дозволяло активізувати пізнавальну діяльність курсантів, створити сприятливі умови для засвоєння знань, саморозвитку кожного з них.

Однією з форм забезпечення міждисциплінарних зв'язків у формуванні знань, умінь і навичок щодо майбутньої професійної діяльності за кордоном, який використовувався під час формувального етапу експерименту, був професійний тренінг – відпрацювання вмінь отримувати необхідну інформацію з різних джерел шляхом аналізу й узагальнення отриманих даних у межах декількох початкових дисциплін, наприклад спеціальної, технічної і тактичної підготовки.

Реалізація наступної педагогічної умови під час формувального етапу експерименту передбачала регулярний моніторинг якості підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ. У дослідженні ми виходили з того, що такий моніторинг передбачає систему заходів збору та аналізу інформації з метою вивчення та оцінки якості професійної підготовки офіцерів і прапорщиків до зазначеного виду діяльності, а також прийняття рішень про розвиток навчально-виховного процесу на основі аналізу виявлених типових особливостей, проблем і загальних тенденцій.

Головними об'єктами зазначеного моніторингу у дослідженні були: якість і перебіг процесу професійної підготовки військовослужбовців, виконання програми підготовки; якість діяльності викладачів; якість управління процесом професійної підготовки; якість матеріально-технічного забезпечення; якість засвоєння навчальних дисциплін офіцерами і прапорщиками курсів підготовки; сформованість особистих якостей у випускників курсів, а також результати служби випускників курсів охорони закордонних дипломатичних установ України.

Реалізація завдань моніторингу передбачала розробку його науково-практичних інструментів. Найбільш доцільними для вирішення завдань моніторингу було обрано методи опитування, експертного оцінювання, спостереження, вивчення документації, а також контрольні роботи, тестові завдання, проблемно-орієнтовані завдання і випускні екзаменаци з іноземної мови, спеціальної підготовки, технічної підготовки, фізичної підготовки, а також охорони та захисту осіб.

Реалізація під час формувального етапу експерименту моніторингу якості підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ дозволила своєчасно реагувати на проблеми, які виникали у навчальному процесі, а також розробити рекомендації науково-педагогічному складу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького щодо результативної підготовки офіцерів та прапорщиків ДПСУ до охорони закордонних дипломатичних установ України.

У дослідженні ми виходили з того, що навчальних занять, які передбачено Навчальною програмою курсів підготовки офіцерів і прапорщиків для охорони закордонних дипломатичних установ України (всього 1060 годин) недостатньо для формування готовності військовослужбовців до зазначеного виду діяльності. На це вказали і результати констатувального етапу експерименту. Тому однією з педагогічних умов, яка покликана зробити фахову підготовку зазначеної категорії фахівців більш результативною є активізація професійного самовдосконалення військовослужбовців шляхом педагогічного керівництва цим процесом. Реалізація цієї педагогічної умови передбачала формування у військовослужбовців позитивного ставлення до самовдосконалення. Як було встановлено нами раніше, структурно процес самовдосконалення складається з чотирьох основних логічних взаємопов'язаних етапів: самосвідомість і прийняття рішення на самовдосконалення, планування і вироблення програми самовдосконалення, безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань у роботі над собою, самоконтроль і самокорекція цієї діяльності.

Початком самовдосконалення є етап самопізнання. Воно являє собою складний процес визначення людиною своїх здібностей і можливостей, рівня розвитку необхідних якостей особистості. Але ця робота, як показало наше дослідження, буде малоефективною без допомоги досвідчених педагогів, тому що військовослужбовці можуть володіти знаннями про важливість процесу професійного самовдосконалення, проте мають надто поверхові уявлення про його те, як його організувати. Нами було проведено опитування військовослужбовців курсів з охорони закордонних дипломатичних установ на предмет розуміння ними сутності самовдосконалення. У результаті було встановлено, що переважна більшість офіцерів і прапорщиків експериментальної групи на початку формувального етапу експерименту не усвідомлювали мотиви цієї діяльності, що могло в цілому вплинути на результативність роботи над собою. Все це зумовило необхідність організації спеціальної роботи з інформації про самовиховання, самоосвіту, саморозвиток та інші складові самовдосконалення; про важливість спонукання курсантів до активізації професійного самовдосконалення, вироблення умінь і навичок його здійснення. Таку роботу було організовано викладацьким складом, задіяним у професійній підготовці військовослужбовців. Її основними методами були індивідуальні бесіди з курсантами, диспути у позааудиторний час, тренінги, рефлексивні методики (самопізнання, щоденники самовдосконалення),

створення особистісно-професійних автопортретів, розробка творчих проєктів з дисципліни «Основи етики, естетики та дипломатичного етикету», організація конкурсу знавців української мови (з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»), а також читацької конференції за творами сучасних українських письменників (М.Матіос «Солодка Даруся», В.Шкляр «Чорний ворон»).

Щодо тренінгів, то їх використання під час занять з дисциплін «Фізична підготовка», «Охорона та захист осіб» сприяло посиленню контексту навчання. Вони сприяють формуванню знань і здатності їх використовувати; формують уміння, досвід, а також створюють умови для їх рефлексії; вчать ціннісним ставленням і підходам до життя, до професійного становлення і самовдосконалення.

Варто зазначити, що неодмінною умовою дієвості керівництва професійним самовдосконаленням військовослужбовців є висока теоретична і методична підготовка самих викладачів. Адже керівництво самовихованням і самоосвітою інших людей – справа тонка і дуже делікатна. Вона вимагає від викладачів почуття такту, високої загальної і військово-педагогічної культури, вимогливості до людей і турботи про них. Тому до організації такої роботи нами були залучені лише такі викладачі, які відповідали зазначеним критеріям.

Щодо форм і методів педагогічного керівництва професійним самовдосконаленням офіцерів і прапорщиків курсів підготовки для охорони закордонних дипломатичних установ України під час формувального етапу експерименту були наставництво, кураторство, індивідуально-виховні бесіди, психологічне консультування і корегування.

Для здійснення поставленої мети викладачі використовували під час викладання навчальних дисциплін такі дидактичні прийоми, як сприяння самостійності і свободи для прояву ініціативи і творчості військовослужбовцями, при одночасному контролі та оцінці їх результатів; введення елементів змагальності на заняттях, здорової конкуренції у навчальному процесі; організація пропаганди досвіду самовдосконалення кращих військовослужбовців; періодичне обговорення питань професійно-педагогічного самовдосконалення на лекціях, семінарських заняттях, індивідуальних бесідах і консультаціях.

Висновки. Експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов підготовки військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ України, організована в реальних умовах курсів на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, довела правомірність гіпотези, висунутої на початку дослідження. Порівняння результатів вихідного рівня готовності військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ за критеріями у КГ і ЕГ свідчить, що сформованість компонентів зазначеної готовності у офіцерів і прапорщиків, які були учасниками формувального етапу експерименту, є вищим у межах 15,5 – 18,5 %.

Наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування готовності військовослужбовців Державної прикордонної служби України до охорони закордонних дипломатичних установ. Перспективними напрямками подальших досліджень є: удосконалення змісту нормативної і варіативної частини спеціальних навчальних дисциплін в контексті підготовки офіцерів і прапорщиків до зазначеного виду діяльності; з'ясування можливостей діагностики у формуванні готовності військовослужбовців до майбутньої професійної діяльності; порівняльний аналіз досвіду професійної підготовки військовослужбовців у прикордонних відомствах інших країн.

Література

1. Балашов В. А. Формирование профессиональных качеств у слушателей-пограничников в процессе профессионального обучения : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / В. А. Балашов – Хмельницький, 1996. – 263 с.
2. Берестецька Н. В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійного спілкування у процесі навчання гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Берестецька Наталія Володимирівна ; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
3. Будник С. М. Формування професійної готовності офіцерів-прикордонників до творчого вирішення завдань управлінської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Будник Сергій Михайлович ; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. – 20 с.
4. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Галімов Анатолій Володимирович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2005. – 40 с.
5. Діденко О. В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. В. Діденко ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 533 с.